

KOLORADO QO'NG'IZLAR BIOEKOLOGIYASI

Mardiyeva Sevinch Xusanxon qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ituzumdoshlar oilasi o'simliklarining juda xavfli zararkunandasi bu kolorado qo'ng'izi (*Leptinotarsa decemlineata*). Bu hasharotning vatani Meksikaning shimoli-sharqiy qismidir, u yerdan asta-sekin qo'shni hududlarga, shu jumladan AQShga kirib, u yerda iqlim sharoitiga tezda moslashgan. Bir yarim asr davomida Kolorado qo'ng'izi butun dunyo bo'ylab tarqaldi va barcha kartoshka yetishtiruvchilarning ofatiga aylandi.

Kalit so'zlar: Kolorado qo'ng'izi (*Leptinotarsa decemlineata*), kolorado qo'ng'izining lichinkasi

ABSTRACT

The Colorado beetle (*Leptinotarsa decemlineata*) is a very dangerous pest of plants of the Ituzum family. The homeland of this insect is the northeastern part of Mexico, from where it gradually entered the neighboring regions, including the United States, where it quickly adapted to the climatic conditions. For a century and a half, the Colorado potato beetle has spread throughout the world and has become the bane of all potato growers.

Key words: Colorado beetle (*Leptinotarsa decemlineata*), the larva of the Colorado beetle

АННОТАЦИЯ

Колорадский жук (*Leptinotarsa decemlineata*) — очень опасный вредитель растений семейства Итузумовые. Родиной этого насекомого является северо-восточная часть Мексики, откуда оно постепенно проникло в соседние регионы, в том числе в США, где быстро адаптировалось к климатическим условиям. За полтора века колорадский жук распространился по всему миру и стал бичом всех картофелеводов.

Ключевые слова: Колорадский жук (*Leptinotarsa decemlineata*), личинка колорадского жука

Kolorado qo'ng'izini birinchi marta Amerikadan kelgan entomolog Tomas Sayem kashf etdi va batafsil tavsifladi. Bu 1824 yilda edi. Olim Qo'shma Shtatlarning janubi-g'arbiy qismida shu paytgacha fanga noma'lum bo'lgan qo'ng'izning bir nechta

nusxalarini to'pladi. "Kolorado kartoshka qo'ng'izi" nomi keyinchalik paydo bo'ldi 1859-yilda Kolorado shtatida kartoshka ekilgan maydonlarda topilgan va juda xavfli hasharot ekanligi tasdiqlangan. Bu zararkunanda birinchi jahon urushi oldidan Fransiyada borligi ma'lum bo'ldi. 1950-yillarda bu zararkunanda Germaniyada ko'plab kartoshka ekilgan maydonlarga zarar yetkazdi. Keyinchalik Polsha, Belorussiya va Ukrainada paydo bo'ldi. 1972-yili O'zbekistonda O'shkent viloyatining Bo'stonliq tumanida kartoshka ekilgan maydonlarda uchragani qayd qilingan. Hozir bu qo'ng'iz respublikamizning deyarli barcha viloyatlarida uchraydi. 1876 yilda u Leypsigda topilgan va yana 30 yildan so'ng Kolorado kartoshka qo'ng'izini Buyuk Britaniyadan tashqari butun G'arbiy Yevropada topish mumkin edi. Qo'ng'iz SSSR hududiga 1940 yilda kirib kelgan va yana 15 yildan so'ng u Ukraina Belorusiyaning g'arbiy qismida tarqalgan. 1975 yilda Kolorado qo'ng'izi Uralsga yetib bordi. Buning sababi uzoq davom etgan g'ayritabiiy qurg'oqchilik edi, shu sababli Ukrainadan Uralsga chorva uchun ozuqa (pichan, somon) olib kelindi. Aftidan, bu yerga somon bilan birga zararkunanda qo'ng'izi ham kelgan.

Kolorado qo'ng'izi tuzilishining o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra suvga cho'kib ketolmaydi, shuning uchun hatto katta suv havzalari ham unga oziq-ovqat qidirishda jiddiy to'siq bo'lmaydi. Koloradodagi kartoshka qo'ng'izlari juda tez uchishi mumkin - soatiga taxminan 8 km tezlikda, shuningdek, balandlikka ko'tariladi. Entomologlarning fikriga ko'ra, Kolorado qo'ng'izining o'rtacha umri taxminan bir yil.

Voyaga yetganlarining uzunligi 8 - 12 mm gacha va kengligi 7 mm gacha o'sishi mumkin. Qo'ng'izlar tanasining shakli ma'lum darajada suv tomchisini eslatadi: cho'zinchoq, pastki tomoni tekis, yuqori tomoni esa qavariq. Voyaga etgan qo'ng'iz 140-160 mggacha vaznga ega bo'lishi mumkin. Qo'ng'iz tanasining yuzasi qattiq va biroz yaltiroq. Bunday holda, orqa tomon bo'ylama chiziqlari sarg'ish-qora, qorin tomoni esa to'q sariq rangga ega. Qo'ng'izning ko'zlari keng boshining yon tomonida joylashgan. Qo'ng'izning boshida uchburchakka o'xshash qora nuqta, shuningdek 11 qismdan iborat harakatlanuvchi, segmentlangan antennalar mavjud. Kartoshka qo'ng'izining qattiq va juda kuchli elitrasi tanaga mahkam yopishadi va odatda bo'ylama chiziqlar bilan sarg'ish-to'q sariq, biroz sariq rangga ega bo'ladi. Kolorado qanotlari to'rlangan, yaxshi rivojlangan va juda kuchli, bu xususiyat unga oziq-ovqat manbalarini izlash uchun uzoq masofalarga borish imkoniyatini beradi. Qo'ng'izlarning urg'ochilari odatda erkaklarnikiga qaraganda bir oz kichikroq va ulardan hech qanday farq qilmaydi. Entomologlarning fikriga ko'ra, Kolorado qo'ng'izining o'rtacha umri taxminan bir yil. Kolorado qo'ng'izlari kuz va qishni kutib, yarim metr gacha tuproqqa singib ketadi va u erda minus 10 darajagacha sovuqqa chidamli. Bahor kelganda va tuproq yaxshi isinganda - plyus 13 darajadan yuqori

bo'lsa, qo'ng'izlar erdan chiqib ketishadi va darhol oziq-ovqat va nasl berish uchun juftlik izlay boshlaydilar. Bu jarayonga unchalik ko'p vaqt ketmaydi odatda 2-2,5 oy davom etadi. Kolorado qo'ng'izlari 1,5-2 oy ochlikka chiday olishadi. Voyaga etgan urg'ochi hasharot mintaqaning ob-havosi va iqlimiga qarab, yoz mavsumida taxminan 500-1000 tuxum qo'yishga qodir. Kolorada tuxumlari odatda to'q sariq rangga ega, hajmi 1,8 mm, cho'zinchoq oval, 20-50 donadan iborat guruhlarda joylashgan. 17-18 kunlarda tuxumlardan lichinkalar chiqadi.

Kolorado kartoshka qo'ng'izi lichinkalarining rivojlanish bosqichlari:^[1]1) Birinchi bosqichda Kolorado qo'ng'izining lichinkasi to'q kulrang, uzunligi 2,5 mm gacha yetadi va ustki tomoni mayda tukchalar bilan qoplangan bo'ladi. U juda yumshoq yosh barglar bilan oziqlanadi.^[2]2) Ikkinchi bosqichda lichinkalar qizil rangga ega bo'lishadi va uzunkigi 4-4,5 mm gacha tashkil etishi mumkin. Ular faqat bitta markaziy tomirni qoldirib, butun bargni yeyishlari mumkin.^[3]3) Uchinchi bosqichda lichinkalar rangini qizil-sariq rangga o'zgartiradi va uzunligi 7-9 mm gacha ko'payadi. Endi bu bosqichdagi lichinkaning tanasi yuzasida tuklar bo'lmaydi.^[4]4) To'rtinchi bosqichda qo'ng'iz lichinkasi yana rangini sarg'ish-to'q sariq ranggacha o'zgartiradi va 16 mm gacha o'sadi.

Uchinchi bosqichdan boshlab, lichinkalar o'simlikdan o'simlik ustiga o'rmaylay boshlaydi va shu bilan birga nafaqat barglarning pulpasini, balki yosh kurtaklarga ham katta zarar yetkazadilar.

Xulosa qilib aytganda, qishloq xo'jaligi ekinlariga zarar beruvchi hasharotlarning tuzilishi va ko'payishini o'rganib ularga qarshi kurashish choralarini yanada kuchli ishlab chiqish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI: (REFERENCES)

1. Бей-Бейнко Т.Я. Общая энтомология. Изд.2. Издюз. М.: Высшая школаб 1996г
2. Н.К. Kimsanboyev, S.F. Ergashev, R.Sh. O'lmasboyeva, B.A. Sulaymonov. "Entomologiya".
3. O. Mavlonov, Sh Xurramov, X. Eshova "Umurtqasizlar zoologiyasi"
4. Dadayev S.D., Dadayeva G.S. Umurtqasizlar zoologiyasidan o'quv-uslubiy qo'llanma.
5. uz.petmynet.ru internet sayti
6. wikipedia.org internet sayti